

GRÓH GÁSPÁR (1953) Budapest

GRÓH GÁSPÁR

Külön-külön – és mégis együtt

Szabó Dezső és Babits Mihály

KÉT FILOZOPTER

A szakmai-szellemi vitákban a legengesztelhetlenebbek nem azok, akik a legtávolabbi nézeteket képviselik, hanem akik sokban egyetérthetnének. A Szabó Dezső–Babits szembenállás hevesességében ez a közelség kifejezetten tetten érhető, amit mutat, hogy a Nyugat alkotóinak látszólag egységes, békés közösségében kezdődött, amelynek keretei között mindketten hitet tettek a magyar irodalom megújítása mellett. Vagyis alapvető dolgokban egyetértettek.

Ellentétük akkor mutatkozott meg látványosan, amikor Szabó Dezső elhagyta ezt a kört, és nem szabott gátat intellektuális indulatainak a kötelező szolidaritás. Olyannyira, hogy kapcsolata Babits-csal ellentétes pólusok szembenállásaként jelent meg – nem ok nélkül. Mégis elhamarkodott volna kettejük viszonyát a Szabó Dezső brutalitására jellemző regénybeli karikatúrái és Babits-ellenes röpirata alapján megítélni, olyan harcnak látni, amelyikben egy csendes, eszköztelen, megbékélésre hajló költő áll szemben egy agresszív, harsány, erőszakos, indulatait fékezni nem tudó botrányhőssel. Meglehet, Szabó Dezső volt az agresszor, de Babits is engesztelhetetlenül harcolt – más eszközökkel. Mindenekelőtt a tudatos és ellenfelét a végsőig bősztítő hallgatással.

Az *elsodort falu* éppen elég volt a teljes szakításhoz – ez lélekben nyilván meg is történt, de Babits igen elegánsan 1919 nyarának egyik legfontosabb újdonságaként méltatta, mintha észre sem vette volna, hogy milyen gyilkos karikatúrát rajzolt róla abban Szabó Dezső, aki nem adta alább a *Csodálatos életben* sem, hogy végül a *Filozopter az irodalomban* címmel közreadott pamfletjében megsemmisítő kritikával rontson a *Halálfiakra* (ami talán meg sem születik, ha elmarad *Az elsodort falu* kihívása). Szabó Dezső még a nála szokásosnál is dühödtebb írásában nemcsak egy művet akart porrá zúzni, hanem szellemileg ki akarta végezni annak alkotóját. Indulata annyira elragadta, hogy a regény meséjénél és alakjainál leragadva szinte tudomást sem vett arról, hogy valójában miről szólt Babits könyve: éppen azt hiányolta belőle, amit mondott. Állítása szerint Babits a „magyar vidékre [...] Pesten a pestiektől pestileg beállított szűk és ellenséges kis szemeivel megy”, miközben a magyar vidék „sajátos zamatú világát” kellene bemutatnia, mert „a magyar vidéki városoknak sajátos arcuk és sok rejtett szépségük volt”.¹ Szabó Dezső nem látja, mert nem akarja látni, hogy a *Halálfiak* nem pusztán egy mérsékelt izgalmú, részben szerelmi történet kellemetlen szereplőkkel (beleértve önéletrajzi ihletésű hőst is), hanem egy széthulló kultúra regénye: az elsodort kisvárosé. Éppen az a legfontosabb benne, amit a kritikus hiányol: az, amit szerzője a pusztuló magyar társadalom egy különösen érdekes és értékes, jellegzetes egységéről ír.

Lehet akármennyi fogyatékosága a *Halálfiainak* (ahogyan van *Az elsodort falunak* is), mégis olyan képet ad a kultúrát teremtő egykori kisnemesi-honorácior-lateiner világról mint a kiegyezés korának áldozatáról, mint Szabó Dezső a faluról és a parasztságról. Nem kis különbség viszont, hogy Babits a maga szociokulturális körének elmúlását belülről ismerve ábrázolja, míg Szabó Dezső egy csak kívülről, részben romantikus rajongással közelített embercsoport nyomorúságán felbőszülve kíván az egyetemes nemzet sorskérdéseire választ adni. (A rajongást csak színezi, de nem írja felül, hogy sokszor a naturalizmus kegyetlenségével mutatja be a paraszti esettséget.) A két írásmód alapjaiban különbözik, ahogy a művek célja is, de íróik egyként a magyar végzetről írnak, a dualista korszak diadalmas kapitalizmusának pusztítását ábrázolják. Babits a maga világának

Részlet Gróh Gáspár *Szabó Dezső – Kivezetés a szépirodalomból* című, az MMA Kiadónál hamarosan megjelenő esszé-monográfiájából.

megsemmisülő értékeit temetve emlékművet állít (ez persze tiltakozás!) – Szabó Dezső lázít. Mindkettejük azt teszi, ami alkatából következik. Ezt a kritikus Szabó Dezső nem akarja észrevenni: a műre csak addig figyel, amíg annak elemeiből az írója elleni vádbeszédhez gyűjt érveket, miközben már nem is az elviselhetetlen számára, amit Babits ír, hanem annak írói, sőt emberi alkata. Így kritikájában ott van minden rossz, amit csak el lehet mondani Babits regényéről (vagy rá lehet fogni), de egyetlen szó sem esik arról, ami jó benne. Amitől Szabó Dezsőnek még igazságai is igazságtalansággá válnak.

De ez a frontális támadás csak betetőzése Szabó Dezső és Babits vitájának, ami nem ekkor és még csak nem is azokkal a gúnyrajzokkal kezdődött, amelyek egy tudatosan nem vagy félreértett Babitsot ábrázolnak. Ellentétük minden személyes színezetétől függetlenül alapvetően elvi természetű. Az viszont igaz, hogy olyan különböző karakterű egyéniségek, akik közben nagyon sokban hasonlítanak is. Az ilyen találkozásokból vagy nagy barátság, vagy nagy ellenségesség szokott kisülni. Szabó Dezső nem volt barátkozós természet (mondhatni, goromba volt, mint a pokróc), így kapcsolatuk kimenetele nem lehetett kétséges.

Személyiségüktől nem elválasztható irodalomfelfogásuk különbözősége – miközben ízlésük nem állt egymástól távol. Így például nem volt Danténak két nagyobb magyar rajongója náluk, és Vörösmarty tiszteletében éppen úgy megegyeztek, mint abban, ahogy mélyen felháborította őket, ha Petőfit az ítéletük szerint közelébe sem érő Béranger-követőnek említette valami gyanútlan filológus, és ugyanazzal a szóval élve egyként a korlátoltságot tartották Gyulai Pál legjellemzőbb tulajdonságának. Később Herczeg Ferencet és Molnár Ferencet is hasonlóan ítélték meg, és volt bátorságuk a közvélemény és az irodalmi üzlet hatalmával szemben is hangoztatni lesújtó véleményüket.

Első vitájuk még házon belül zajlott, Szabó Dezső Eötvös-tanulmányának² végén fejtette ki Babits elképzeléseivel élesen szemben álló nézeteit. „Zola legkevésbé volt művész a *Travailban*. Az iránymű nem művészet” – idézi Szabó Dezső Babits egy odavetett megjegyzését,³ de csak azért, hogy el-lentmondhasson. Azt írja, hogy e kijelentést mint egyéni nézetet illik tudomásul vennie, de nem ért vele egyet, mert ez a tétel mint axióma veszélyes – éppen a művészetre nézve. Ekkor még tapintatos agresszivitással fogalmaz: Babits „a Szép szelíd szerzetese [...] Ritmusai sokszor úgy cirógatnak, mint a középkori kódexek miniatúrjeinek imádságos színei. Távol az élettől egy naiv hit, nagy szeretet csendes kibomlása művészetté.”⁴ Amivel szemben ő úgy látja: „az irodalomtól a legtávolabbnak – az undorodásig távol esőnek tartom azt: mikor a nap égető kérdéseit szőröstül-bőröstül ódává, drámává vigéckedik.”⁵ A megfogalmazás csak látszólag udvarias, valójában Szabó Dezső némi csúrcsavarral azt mondja: egyenesen undorodik Babits művészetétől. Amihez képest később a filozopterség vádjá kifejezetten visszafogott. A tanulmánya utóiratában vitázó Szabó Dezső addig jut, hogy kimondja: „axióma axióma ellen – az irodalom talán legnagyobb alkotásaiban mind iránymű”, majd irodalomfelfogása alaptételét először megfogalmazva állítja: „a művészet a maga egészében szociális funkció. Felesleges is megnyitni a nevek zsilipjét: Vergilius, Dante, Cervantes, Rabelais, Rousseau, Hugo, Ibsen etc.”⁶ Azt is mondja, hogy Babits kérdésfelvetése eleve hibás, mert tendenciájuk alapján ítélt meg művészi értéket, míg szerinte a mű értéktényezői mások, a mű ugyan demonstrálja vagy illusztrálja a maga tendenciáját, de az még csak a csontváz. És ha a mű alkotója nem művész, akkor műve sem művészet. Ezzel szemben „a mű mindenekelőtt mint önmagáért való külön élet” ragadja meg olvasóját, az olvasóra a „látott vagy átélt élet” hat, az viszi át befogadójába az író kérdéseit. Vagyis a „mű művészet a tendenciájával együtt”. Ha a művész csak egy „értelmi műveletet” végez (igaz, nem „tisztán logikai eszközökkel”), akkor az olvasónak nem az esztétikai, hanem a logikai énjéhez szól. Amivel szemben az áll, amikor az író „az élet mindenféleségének látszatával” áthatja az olvasó lényének korábban nem ismert mélységeit, és így magával viszi „a legintenzívebb életbe: a művészi együttélésbe”.⁷

Mindezzel szemben a *l'art pour l'art* (amit Szabó Dezső egy életen át Babits művészete legfőbb vagy talán egyetlen meghatározójának tekint) jogosultsága nem több, mint a „stílusképzés, művészi eszközök előkészítése. De feladatát végezve meddő játék lesz. Másodlagos jelenség, mely befejezi vagy megkezdi a nagy irodalmi korokat.” Uralma azonban a művészetet elzárja az élettől, és abból „egy nő nélküli hárem” lesz. Eközben „minden népnek életbevágó szüksége van arra, hogy irodalmában meglegyen küzdelmeinek, problémáinak folytonossága. Ez hiányzik nálunk. A magyar irodalomra nagy szociális feladatok várnak”⁸ – mondja Szabó Dezső, már csak azért is, mert meggyőző-

dése, hogy „a megváltás az irodalomban kezdődik. Az élet zűrzavara ott lesz öntudattá.”⁹ (Elképzeléseit majd *Az irodalom mint társadalmi funkció* című tanulmányában fejti ki részletesen.)

A Babitscsal való vita, pontosabban a Babits irodalmi-esztétikai nézeteivel való összeférhetetlenségének megnyilvánulása a *Petőfi művészi fejlődése*¹⁰ című írás bevezető része is. Ebben Babits *Petőfi és Arany*¹¹ címmel megjelent, Ferenczi Zoltán nagy Petőfi-tanulmánya kiváltotta, önálló életre kelő reflexiója kapcsán támadja fegyvertársát. Babits szerint ugyanis „legmélyebb hajlamai és nézetei Petőfit tökéletes nyárspolgárrá teszik, s jobban vizsgálva, még forradalmiságán is észreveszünk ezt a (nincs jobb szó) nyárspolgári színezetet”.¹² Szabó Dezső ezt egyenesen denunciálásnak érezte, a megjegyzés önmagában is elég lett volna erős felindultságának kiváltásához. Az a szembeállítás, miszerint Petőfié „az egészséges erkölcs”, míg „Aranyé beteges erkölcsi szenzibilitás”,¹³ vagy Aranyak a l'art pour l'art esztétika igazolására való fölhasználása ugyan elszabadította indulatait, de Babits tanári pedantériával fogalmazott mondataira hasonló stílusban (igaz, nem akármilyen felhangokkal és kiszólásokkal) válaszol. Nyílt ellenoffenzívát mégsem indít, fejtegetései során nem írja le Babits nevét.

Petőfi-tanulmányának elején Szabó Dezső azt mondja: „Történeti igazságnak nevezzük azt a közelfogultságot, mely a múltat az illető kor lelki alkatához képest legintenzívebb erőforrássá teszi.”¹⁴ E kijelentését aztán számos példával támasztja alá, és arra a következtetésre jut, hogy az ily módon a napi szükségletekhez alkalmazott igazságok szüntelenül változnak – és ez szerinte így is van rendjén. Annaira azonban mégsem, hogy a Petőfi- és Arany-értelmezés Babits tollán mutakozó változásába ne avatkozzon be. Petőfi költészetének ártértekelését nem tudja elfogadni, Babits álláspontját nem a változó „közelfogultság” részének, hanem személyes elfogultsága abszolutizálásának érzi. Így aztán nemcsak a kérdéssel kapcsolatos örökletes közhelyekkel száll vitába, hanem az azokat hozzá hasonlóan, de egészen más okból vitató Babitscsal is. Azt mondja: „Megvallom – bármily veszélynek is tegyem ki intelligenciám megítélését –, szerintem Petőfit burzsoának keresztelni, Aranynál pedig a l'art pour l'art-ot csak fel is említeni e két költő valóságával a legkiáltóbban ellenkező dolog.”¹⁵ (Szóhasználatát illetően talán érdemes megjegyezni, hogy a „burzsoá” kifejezés egyszerűen polgárt, legfőljebb nyárspolgárt jelent, és semmiféle összefüggésbe nem hozható a kommunista tolvajnyelv „galád kizsákmányoló” értelemben használt „burzsoá”, „burzsoázia” fogalmával.) Szabó Dezső azt kérdezi:

Mit jelent burzsoá lenni? Azt, hogy az ember gondolataiban, morális felfogásában megegyezik az emberek átlagával? Legyen. De akkor a költők nagy része – s ezek között a legnagyobbak – burzsoá volt. És akkor bizony az öreg Arany burzsoá társa lesz Petőfinek. Tessék megvizsgálni Arany és Petőfi felfogását a vallásról, családról, hazáról – e burzsoá szentháromságról – vagy az egyén helyéről és feladatairól, különbséget aligha fogunk találni.¹⁶

Hosszan lehetne még idézni Szabó Dezső fejtegetéseit, de érjük be végkövetkeztetésével: Petőfi és Arany „megegyeztek abban, hogy mindketten koruk átlagemberének voltak a kifejezői a *zseni intenzitásával*”¹⁷ [kiemelés az eredetiben]. Amihez még azt teszi hozzá: „a zseni az élet teljessége. Ha minden irodalomból kivesszük a 4-6 legnagyobbat, látni fogjuk, hogy mindenik a legáltalánosabban, a legsokféleképpen [sic!] ember. A zseni par excellence, saját maga ellenére is, szervezete általános szimpátiájánál fogva, mely őt zsenivé teszi: mindig demokrata. A zseni az organikusan egy emberiség kifejező szerve”¹⁸ – állítja Szabó Dezső. Amiből az is következik, hogy Arany és Petőfi egyaránt egészséges, mert egy művész egészsége az, ha „lelke egy egységes teremtmény szintézis, ha egész hitével, gondolkodásával, akaratával benne van költői alkotása minden mozzanatában, ha hisz ennek a költészetnek életre ható erejében, szóval: ha költészetét épp úgy az élet megoldásának érzi, mint a hívő a vallását”.¹⁹ Ezzel szemben beteg az a művész, akiből hiányzik a „lelki egységet adó költői hit”, akinek esztétizmusa különválik élete-alkotása egészétől. Az ilyen művész „zseniális félimpotens”, aki ennek dacára is adhat sok értéket az irodalomnak. Szabó Dezső ide sorolja Baudelaire-t, Mallarmét, Nietzschét, és amit egyenesen nem mond ki, a szerinte a művészség elvont szépségeszményét hirdető Babitsot is: „Arany és Petőfi a képzeletben elérhető lehető legtávolabb vannak minden l'art pour l'art-tól, minden dekadenciától. Hacsak nem adunk e szavaknak önmagukkal ellentétes értelmet.”²⁰ Talán mondani sem kell, ez a rejtett oldalvágás is Babitsnak szól, akivel terminológiai vitába is bonyolódott.

Babits meggyőződése természetesen nem mindenben azonos azzal, amit a vele vitába szálló Szabó Dezső tulajdonít neki, de a konfrontáció tartalmát a részletek nem érintik. Babits éppen azt nem fogadja el az irodalomban művészinak, ami Szabó Dezső számára a legfontosabb: az irányzatosságot, a társadalmi vagy politikai értelemben vett tendenciózusságot. Petőfi harcos forradalmisága kétségkívül olyasmi, ami Babits művészeteszményétől idegen. Hogy Arany is ugyanúgy gondolkodik a nagy társadalmi kérdésekről, mint Petőfi, és költészetében ez ki is fejeződik? Részletkérdés. Mert azért a költő Arannak csak fontosabb volt a műgond, mint Petőfinek, akinek forradalmisága nem nélkülözhetette az azonnali hatás igényét. Petőfi nem habozott azt harsogni, hogy „Akasszátok fel a királyokat!”, Aranytól ugyan alkatilag idegen volt az ilyen fogalmazás, viszont *A walesi bárdok*ban megmutatta, hogy e kétségkívül szélsőséges és a keresztény gondolkodástól elrugaszkodott javaslat mögött lehetnek megfontolásra méltó okok. Máshol és máskor talán nem válik kulcskérdéssé, hogy két költőt egymással összehasonlítva egy extrovertált és egy introvertált alkat vagy a lázadó nyárspolgár és a művész különbségét látjuk, de a Babits–Szabó Dezső vitában minden számított. Babits számára az irodalom mindenekelőtt ön maga: irodalom, és csakis irodalom, még akkor is, amikor átlép e szigorú elképzelésének határán (lásd számos vitacikkét vagy éppen a *Jónás könyvét*). Ezzel szemben Szabó Dezső szemében az irodalom „társadalmi funkció”, egy nemzet („faj”) lelkének, életakarának, történelmének, sorsképletének legteljesebb kifejezője, az írónak pedig az a dolga, hogy az ebből rá háruló felelősséget és lehetőségeket minél erőteljesebben érvényesítse. Ahogyan azt ő gondolta *Az elsodort falu* írásakor.

Ez két paradigma, nincs köztük átjárás (még akkor sem, ha lehetnek közös szentjeik). Vagyis a Babits–Szabó Dezső viadal megannyi személyes eleme dacára elvi jellegű, és többről szól, mint a *l’art pour l’art*-ról.

Ha mindezt a magyar irodalmi-szellemi-politikai hagyomány rendszerében látjuk, akkor rendre eljutunk egy személyes ütközésekben kifejeződő törésvonalhoz. Ilyen volt a Kazinczy–Csokonai, Berzsenyi–Kölcsényi ütközés, és ilyen lehetett volna Petőfi és Arany vitája is, ami azonban nemhogy elmaradt: alkati különbségük lett az alapja az egyik legszebb irodalmi barátságnak. Pedig az utóknak lett volna igénye egy ilyen párbajra, és ha megkésve is, egy-egy gondolatkísérletben konstituálta. És ott volt a Kossuth–Széchenyi, majd a Kossuth–Deák szembenállás, ami tartósan megosztotta a közgondolkodást – de ha igazán pontosak vagy tapintatosak akarunk lenni, akkor szerencsésebb úgy gondolni minderre, hogy inkább kifejezték, mint generálták a magyar kételkedést, leképezve „Komp-ország” szellemi partvidékeit.

A FŐ ÉRV: ADY

Szabó Dezső gondolkodásának Babits-tagadásához a döntő érvet Ady költészete jelentette – miközben Babits maga is az Ady-hívők körébe tartozott (ami azt is mutatja, hogy minőségérzéke felülírta széptani elképzeléseit). Ugyanúgy rögvést megtalálta azokat az érveket Ady elfogadásához, ahogyan Szabó Dezső a pártpolitikai irányzatosságtól mentes és társadalmi küldetést nem vállaló Berzsenyit be tudta tagolni a maga kánonjába. Amelybe, főként ha a hivatalossággal szemben kell megvédenie őket, rendre befogadta olyan nagy ellenfeleit, mint Kosztolányit és még Babitsot is – mert annak ellenére fontos volt számára az általuk kínált művészi érték, hogy más téren szemben állt velük.

Ady szellemi jelenléte korában és Szabó Dezső gondolkodásában is csak részben volt irodalmi természetű, hiszen közéleti megítélése, fogadtatása gyorsan önmagán túli jelentést kapott. A költészetéhez és magához az Ady-jelenséghez való viszony választotta el a nemzeti-irodalmi megújulás táborát a társadalmi változások ellenfeleinek és a nemzeti epigonizmusnak híveitől. Adyt a sokszínű irodalmi progresszió áramlatai egyaránt elfogadták szellemi vezérnek – és támadásaikkal ezt a kiemelkedő szerepét ellenfelei, akaratuk ellenére, tovább erősítették. Ady halálát követően nem akadt hozzá hasonló irodalmi vezér, de az irodalmi élet megszokta, hogy van valamiféle igazodási pontja, szükségét érezte hasonló tekintély jelenlétének. Szabó Dezső *Az elsodort falu* sikere nyomán úgy gondolta, hogy ezt a pozíciót ő töltheti be, és az irodalom általa döntőnek tekintett társadalmi feladatait illetően ez az elképzelése nem is volt egészen alaptalan. Csakhogy alig talált követőkre az irodalom küldetéséről vallott elképzelése, és önértékelésével is egyedül maradt.

Ezzel szemben az irodalomban Babits fokozatosan megkerülhetetlen autoritás lett, ha szerepe nem is volt olyan meghatározó, mint korábban Ady. Szabó Dezső azonban ennyit sem tudott elviselni. Nemcsak személyes féltékenységből: a kiéleződött nemzeti és társadalmi krízis idején végképp elfogadhatatlannak tartotta, hogy Babits irodalomfelfogása is győzelmet aratott – az övé fölött. A nagy leszámolásnak szánt *Filozopter az irodalomban* vége felé kibújik a szög a zsákból: a támadás célja annak bizonyítása, hogy Babitsnak semmi joga sincs Ady elárvult helyéhez.

Az ötvenes, hatvanas években, bár Petőfi nagysága általánosan el volt ismerve, komolyan mellé emlegették Garayt, mint a hon *másik* koszorús költőjét. Ma már ugyanilyen ámulással jut eszünkbe, hogy szegény Babitsot Ady mellé emlegették, akivel egy geológiai korszakban nem szabad együtt ejteni ki a nevét, ha a költői értéket idővel akarjuk mérni. Ady az abszolút költő, Babits abszolút tagadása minden költészet lényegének: az abszolút mechanikus, a mesterember. Ady költészete az abszolút élet.²¹

(A szöveg külön bája, hogy éppen egy *másik* szekszárdi nagysággal üti Babitsot.) Tulajdonképpen meg is érthetjük Szabó Dezső indulatát: Babits a Nyugattal az irodalmi élet legnagyobb tekintélyű orgánusmának kulcsfigurája, miközben neki nincs méltó fóruma. Nem véletlen, hogy ekkor induló kvázi-folyóirata, a később Ludas Máttyás Füzetek néven ismert kiadványsorozat első darabja éppen a Babits-ellenes röpirat, időben nagyjából akkor, amikor végleg szakítani látszik a szépirodalommal.

Szabó Dezső helyzete az irodalomból való kivonulása után különösen ellentmondásos. Egyfelől kivételes hatású író (ez a státusa az olvasók szemében nem változott), másrészt úgy került ki az irodalom világából, hogy nem talált bázist magának máshol. Egykori világnézeti szövetségeseinek (a valaha forradalmi szerepre készülőknek) tábora felbomlott, de addigra már szakított is velük. Amúgy a konszolidáció is kifogta a szelet a valaha a holnap hőseinek készülők hajójának vitorlájából. A régi-új hatalmi berendezkedés sikerrel restaurálta a (maradék) Magyarországot, igaz, egykori nyavalyáival együtt. Ezzel Szabó Dezső, ha íróként a maga akaratából izolálódott is, a közéletben-politikában olyan kisebbségbe került, amelynek ekkor még semmiféle esélye sem volt arra, hogy belátható időn belül jelentősebb erővé váljék. Bőséges oka volt tehát annak, hogy Szabó Dezső korábbi ellenérzései heveny gyűlöletté fokozódjanak. Már nem érte be a karikatúrákkal (Az *elsodort faluban* rajzolt vázlatot a *Csodálatos életben* megtoldotta egy Karinthyhoz méltó paródiával is, amelyben költészetének egy korai korszakából kiindulva lírai zenebohócnak állította be). Azt azonban nem érzékelte, hogy később Babits (tanulmányairól, fordításairól, szerkesztői működéséről nem is beszélve) már régen nem a *Messze, messze* költője lett.

Nem vette észre mindezt, mert nem akarta észrevenni. Ha hajlandó lett volna tudomást venni arról, hogy mennyivel több Babits költészete annál, mint amit olyan könnyű nevetségessé tenni benne, már nehezebb lett volna úgy ledöfnie, ahogy tette. Márpedig ellenségessége olyan összetett volt, hogy ezt nem tudta nem megtenni. Így született a *Csodálatos élet* Babarov nevű költője (aki persze, szokás szerint csak regényhős, és nem Babits-alteregő, de azért úgy van megírva, hogy minden olvasó Babitsnak gondolja). „Babarov, a b-betűvel kezdődő szavak költője. Feltűnt a társaságban, hogy Babarov sohasem mert az égő kályhához közelíteni, s ha véletlenül megtette, különös égett papírszag terjedt el az egész teremben.” Ez a költő

nem élt, nem evett, nem ivott, nem csókolt, nem aludt, nem álmodott. Babarov éjjel-nappal idegen országbeli verseket olvasott, azokból írta ki a rímeket, vagy pedig maga írt verseket. Ő a világot a b-betű zenéjében hallotta, s költészetében egybeköltötte a nyelvnek minden b-betűvel kezdődő szavát. Ezért igen csodálták, s ő maga sem volt elégedetlen magával. Egyszer egyik esti lakomán elvágta a csuklóját, s a jelenlevők nagy csodálkozására vér helyett a következő szavak bugyogtak ki belőle: bimbó, / bamba, / bingyó, / banda, / bárka, / bolond, / bálna, / bolyong. Ettől a perctől kezdve aztán igazán vérbeli poétának tartották.²²

Amíg a Nyugat körében együtt kellett lenniük, valahogy kezelniük kellett a köztük egyre mélyülő feszültséget. Az egyik kivételes nyelvismeretű és olvasottságú filosz irritálta a másikat, később a végtelenül hiú és féltékeny Szabó Dezső rendre (így önéletírásában is) Babits végtelen hiúságáról és féltékenységről értekezett, Pedig Ady kivételével alighanem Babitscsal kötötte össze legtöbb gon-

dolati szál, sokkal több, mint a köztük állandósult hadiállapot miatt ők maguk gondolták, és mint ahogy akár legtöbb kortársuk vélte, és ahogy az irodalomtörténet feltételezi.

Ezt a mindkettejüket jól ismerő Szekfű Gyula látta a legvilágosabban. Amikor már közhellyé vált Ady, Móricz és Szabó Dezső együtt emlegetése, ő Szabó Dezső és Móricz mellé Babitsot társította, igaz, sajátos összefüggésben. A *Három nemzedék*ben az üzleti célú, és mint írja, zsidó tulajdonban lévő sajtóval kapcsolatosan kifejtette, hogy az, alkalmazkodva az 1919 ősze után a közhangulathoz, a korábbi, a nemzeti gondolkodást lesajnáló vagy azzal ellenséges irányvonalát villámgyorsan hazafias retorikára cserélte. Szekfű szerint e fordulat sikerét

elősegítette, hogy az új irány hivatalos tekintélyeitől elüldözött tehetségek továbbra is megmaradtak e tipikusan budapesti lapoknál, melyekkel korábról, a radikális progresszivitás idejéből megvoltak az összeköttetések. Babits Mihály, Móricz Zsigmond ezen a most már egyszerűen baloldalinak nevezett kultúrkörnyezetben maradtak, ugyancsak itt talált menedéket Szabó Dezső, minek az a következménye lett, hogy a legújabb nemzedék, amely elsősorban az ő munkáiból, nem pedig a neobarokkból nyerte nemzeti elindítását, bizonyos fokig, bár leplezve, ismét a baloldalhoz fordult.²³

Szekfűnek a legkevésbé sem célja, hogy igazolja Szabó Dezső irodalomfelfogását, mégis megteszi: azt mondja ugyanis, hogy az irodalomnak jelentős, ha nem meghatározó szerepe van a közérzület, ezen túl a közgondolkodás, végeredményben a közélet alakításában. Ezt legkésőbb 1934-ben írta, érzékelve a még formáját meg nem talált népi írói mozgalom előzményeit. Jól látta a készülőben lévő népi hullám generációs jellegét is, és azt is sejtette, mekkora szellemi potenciál gyűlt fel – a hivatalos Magyarország ellenzékeként. Szekfűt az irodalom maga ugyan nem foglalkoztatta, az viszont annál inkább, hogy másokkal együtt Szabó Dezső is a századelő radikalizmusát közvetíti a rákövetkező nemzedék felé. Ugyanakkor ezt már nem Ady hatásának tekintette, de volt annyira taktikus is, hogy Jászi Oszkára hárítsa a felelősséget azért, hogy a századforduló környékén született „harmincévesek” parasztszeretetüket „úrgyűlölet-szólamokkal” fejezték ki. Ez így mindenestre elfogadhatóbban hangzott, mint azt mondani: ez a generáció sokkal inkább „úrgyűlölete” miatt kezdte el szeretni a parasztokat. (Amiben nem nehéz fölfedezni a Szabó Dezső-i oltást.) A fiatalok tájékozódásával kapcsolatosan megjegyzi még: nem vált javukra, hogy „igazi tanítómestereik is költők és regényírók voltak: líra és nemzeti sorsregények hatása alatt lettek reformerekké, Ady, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső vezette őket [...] Főként az első és az utolsó bírt döntő szereppel az egész ifjúsági mozgalom kialakulásában”²⁴ – állítja. Szekfű a kor erővonalainak vázolásakor Adyt abban az értelemben is vízvázlatstónak tartja, hogy az általa fölrajzolt közelmúlt-kép „harmadik nemzedéke” (a történelmi Magyarország összeomlásáért felelőssé tett generáció, Szabó Dezső szavaival: az „infámis nemzedék”) és a neobarokk világ elitje zsigerileg irtózik tőle, ezért képtelen megérteni költészetét és gondolkodását.

Ez azt is jelenti, hogy egy egész generációt nem ért, hiszen annak új magyarság szemlélete Ady ígézetében formálódott (ami ismét az irodalom történelemformáló erejét bizonyítja). Eszerint a nemzet élete nem a Parlamentben és az államhatalmat megtestesítő hivatalokban zajlik. Szekfű szerint Szabó Dezső erre, az Adytól eredeztethető történelem- és magyarságképre erősített rá, amikor válsággal kapcsolatos elképzeléseit a faji misztikum keretei közé illesztve fogalmazta meg. Ezt azért tartja kockázatosnak, mert a fiatalok „tőle kapták a beteg magyar társadalom, a harmadik nemzedék, a forradalmak és az ellenforradalom bátor és tiszteletlen kritikáját, s Szabó Dezső is öelöttük, az ő kedvükért meztelenítette le a Tekintélyeket (köztük nemegyszer igazi, nagy értékeket is) és nyelte be csupasz testüket hatalmas retorikája görgetegeibe”.²⁵ Talán nem túlzás azt feltételezni, hogy a méltatlanul pellengérre állított valódi tekintélyek közé Szekfű odasorolta a vele jó szellemi kapcsolatban álló Babitsot is, akit másutt is mint az ifjúság gondolkodását formáló személyiséget írta le.

Ez két olvasatot is kínál. Az első az, hogy Babits ugyan visszahúzódott a közélettől, de csak annyira vonult ki belőle, amennyire azt szellemi integritásának védelmében elengedhetetlennek tartotta. Főszerkesztőként, kurátorként nem is tehette meg, hogy egészen kiszakítsa magát a mindennapok közéletéből. A másik az, ami ugyancsak sokban igaz: hogy viszonylagos visszavonultságában, a Szellem elvontságát és magaslatát hirdelve olyan tekintélyt szerzett, amely a fiatal, főként író-értelmiség számára orientációs pontot jelentett akkor is, ha mozgalmaikban nem hivatkoztak rá.

Babits életútján 1919 ugyanúgy mérföldkő, mint Szabó Dezsőén, de merőben más következményekkel. Szabó Dezsőnek a forradalmak zűrzavara alkalmat adott arra, hogy tettekkel bizonyítsa azt, amiről odáig csak elvben nyilatkozott. A kommün napjaiban (persze, hogy éppen a névnapján, Dezső-napon, május 23-án) megjelent *Az elsodort falu* rögvest szenzáció lett, és biztos helyet jelölt ki számára az ellenforradalom korai szakaszában. Ezzel szemben rövid életű egyetemi tanársága miatt Babits az ellenforradalom számtalan céltáblájának egyike lett. Kinevezésére ugyan még a polgári kormány idején, de felrúgva az ilyenkor kötelező egyetemi eljárást (még doktorátusa sem volt) került sor, ráadásul katedráját (megbocsáthatatlan módon) a kommunista uralom első napjaiban foglalta el.

A magát a kommün idején exponáló, részben kompromittáló Szabó Dezső (jelentős alkotói támogatásban részesült, részt vett az írói tanácsban – bár ott hevesen ágált a kommün felsőbb vezetését jellemző elsöprő zsidó többség ellen) Sümegen vészelte át a kommunista uralom utolsó napjait. Összességében az új kurzus híveinek szemében komoly érdemeket szerzett, és 1919 őszén erre építve vetette magát az eseményekbe. Működésével kapcsolatos az a Fülep Lajos által terjesztett legenda, hogy személyesen vezetett zsidóverő egyetemi különítményt. Ennek valótlanságát a Fülep életútját kitűnően ismerő Babus Antal bizonyította.²⁶ Zsidóverő osztagot Szabó Dezső ugyan nem vezetett, de a tanácsköztársaságot en bloc zsidóuralomnak tartva maga is szította az antiszemita közhangulatot. Működését utóbb úgy írta le, hogy azt gondolta: az álforradalmak után a magyarság kapott még egy esélyt, hogy megvívja igazi forradalmát. Ezt el is lehet hinni neki: álmok, érzelmek, indulatok vezérelte pártpolitikai analfabetizmusa hitelesíti magyarázatát.

Babits a közhangulattól ugyancsak nem maradt érintetlen. A *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* első, a Nyugatban megjelent változatában a Lukács Györgyről és Balázs Béláról írt, a későbbi kiadásokból törölt mondatai minden emelkedettségükkel együtt tartalmi értelemben nincsenek túlságosan messze attól a kommuniképtől, ami Szabó Dezső (vagy Kosztolányi) utóbb vállalhatatlan megnyilvánulásait motiválta. Kihagyásokkal javított szövegében Babits már beéri ennyivel: „körülöttem egy ország nagy csöndje, s egy-egy fojtott *jaj* ért el a csöndből hozzámig. Üldöztek mindent, amit szerettem. Az én népemet tépték, pusztították a Béke és Testvériség szavainak nevében, amik az én szavaim is voltak, amiket bátran hirdettem a Harc és Embertelenség esztendei alatt.”²⁷

A kétségbeejtő történelmi pillanat hangulatában született önmarcangoló Babits-analízis logikája sok pontjában már előre is mutat: őt szinte azonnal űzőbe vették az ellenforradalom irodalmi harcosai, de az új rezsim természetét Szabó Dezső is rövidesen megismerte. Ezt követő kritikája a Babitséhoz hasonló megfontolásokon alapul. 1919 őszén a kommünre utaló mondataik rokonítják őket, rövidesen már az új kurzus karakterjegyeinek megítélése is. (Más kérdés kritikáik hangszerezésének radikális különbsége...) Szabó Dezső minderre nem figyelt fel (alighanem Babits sem), de hogy ki, mikor, mit vesz észre, az nemcsak az érzékenységtől függ, hanem nézőpontjától is. Babits élete mélypontján mást látott a körülötte zajló eseményekben, mint a maga útjának zenitjére jutott Szabó Dezső. Röviddel később azonban már nem sok különbség volt kettejük szellemi pozíciója között – már ami a kurzus irodalompolitikáját illeti.

A Babits-írásának kiváltó oka a tagságát felülvizsgáló Kisfaludy Társaság és az ugyancsak tagrevízióra készülő Petőfi Társaság magatartása. E társaságok feljogosítottak érezték magukat költők és írók politikai véleményének számonkérésére azon az alapon, hogy az irodalom a nemzet életműködésének része. Ez a gondolat elvben Szabó Dezső irodalomfelfogásának alaptétele volt, de Babits is hajlott az elfogadására. De bármit is jelentsen az irodalom a nemzet életében, az nem jogosít fel senkit, hogy az írói szabadságot bármiben is korlátozza, vagy felelősségre vonjon alkotókat politikai elképzeléseik miatt. Ezt az álláspontot Szabó Dezső egyébként a tanácsköztársaság kikiáltásakor megjelent írásában is kifejtette, és akkor is hirdette, amikor ez nem kevés kockázattal járt.

AZ AKARATLAN HARCOSTÁRSÁK

Nemzetértelmezéséből következően Babits irodalomfogalmának legfontosabb tétele az, hogy a nemzet: a kultúra. Az irodalom a kultúra (így a nemzet) része, ezért működése a nemzet életműködésének része, gondot nem is a kettő összekapcsolása jelent, hanem prioritásuk kérdése. Babits

alaptétele, hogy a nemzeti irodalom legnagyobb értékei születésük idején még nem mondhatók nemzetinek, azzá csak később válnak: a nemzet adoptálja őket. Ebbe a folyamatba azonban az irodalmi társaságoknak nem lehet beleszólásuk, mert saját elhatározásukból nem sajátíthatják ki a nemzet képviselőének jogát, főként nem politikai alapon. Ha ezt teszik, akkor, ahogyan Babits mondta, „nem a nemzet lényege, lelke, kultúrája”, hanem „frázisok fölött”²⁸ öröködnék. Szabó Dezső ugyanezt gondolja a kor legnevesebb irodalmi társaságairól. Olyannyira, hogy amit a *Segítség!*-ben ír róluk, azt némi kajánsággal akár egyenesen Babits melletti védőbeszédnek is olvashatnánk – ami persze nem igaz, de jelzi, hogy a kurzus korlátoltsága elleni küzdelmükben Babits és Szabó Dezső azonos oldalon álltak (ahogyan arra az éles szemű Szekfű Gyula is fölhívta a figyelmet).

Meggyőzően mutatja ezt a rejtett összetartozást, ahogyan külön-külön és mégis együtt szembefordultak Berzeviczy Alberttel, az Akadémia és nem melleleg a Kisfaludy Társaság elnökével. Az írások tartalmi párhuzamait nem fedi el, hogy míg Babits szokás szerint érvel, Szabó Dezső minősít, és néhol szarkasztikus gúnnyal akarja megsemmisíteni ellenfelét.

Babits *A kettőszakadt magyar irodalom*²⁹ című, 1927-es írásában megerősíti 1919 őszén vallott elképzeléseit (maga mondja, hogy vitacikkében a már idézett 1919-es írást folytatja).

Mit mond Babits? Alapjában véve elfogadja azt az alapelvet, hogy a magyar irodalomnak nemcsak irodalmi, hanem nemzeti feladatai is vannak, hiszen tudjuk: a „nemzet: a kultúra”. Ezt Szabó Dezső is így gondolja. Azt is tudjuk, hogy szerinte az irodalom a nemzetek életműködésének része (nemcsak a magyar irodalom, hanem minden nemzet irodalma). Berzeviczy a maga idején tartós hírlapi témát is jelentő beszédében a magyar irodalom egységét konzervatív részről úgy kívánta helyreállítani, hogy az általa vélelmezett szakadásért a másik oldalt (még mindig Adyt és a Nyugat körét) tette felelőssé. Vagyis a békülés jelszava mögött régi támadások és hatalmi törekvések újulnak meg. Babitsnak erre több okból is reagálnia kellett, akár hivatalból is védve Adyt, saját magát, a lapja múltját és jelenét.

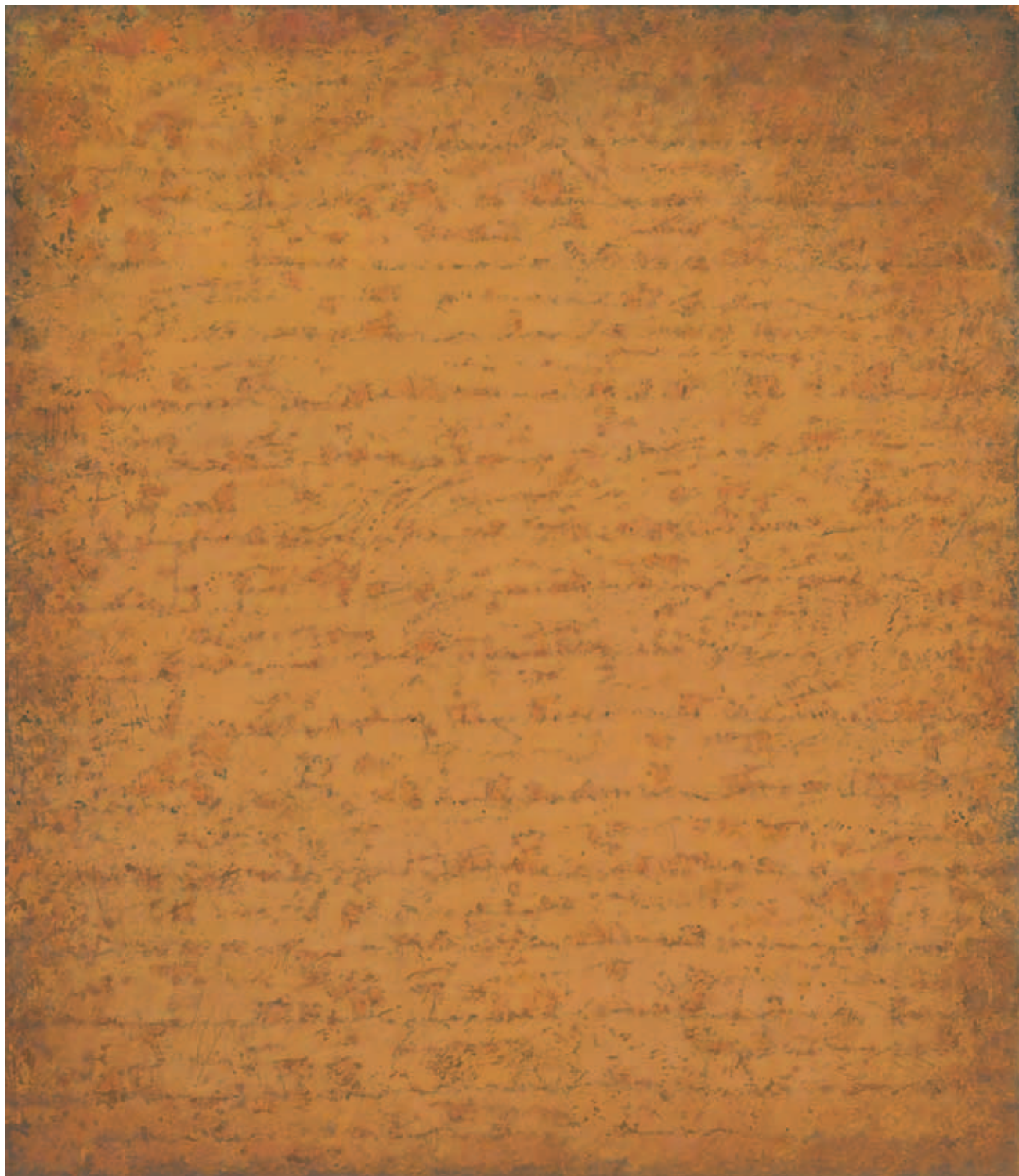
Először az induló Nyugat nemzeti elkötelezettségét bizonyítja. Többek közt azzal, hogy felidézi: a „Nyugatot a forradalom hatalmasságai betiltották és megszüntették, éppúgy, mint a többi hazafias és polgári lapokat”³⁰. Fontosabb pozitív érvelése. Azt mondja: a Nyugat első nemzedéke a századvég érdektelenségbe és epigonizmusba fulladt lomhaságával szemben, ahogyan erről korábban már esett szó, a magyar irodalom nagy korszakainak örökségéhez nyúlt vissza: „Ady a kurucokhoz, Csokonaihoz, mások Vörösmarty és Berzsenyi felé”. A Vörösmarty-kép újrafogalmazásában, élővé tételében két kitűnő esszéjével ő maga, Berzsenyi rehabilitációjában Szabó Dezső járt az élen. Egyik nevet sem írja le: saját magára hivatkozni nem volna illő, így a jogegyenlőség alapján Szabó Dezsőt sem nevesítheti, ami máskülönben a *Filozopter az irodalomban* brutális támadása után elképzelhetetlen is lenne. Mindenesetre így is szép gesztus, hogy utal erre az irodalomtörténeti jelentőségű írására, ahogyan az irodalmi értéket illetően Szabó Dezső is mindig lovagias tudott maradni. Babitsot minden esztétikai pocskondiázása mellett is mint a magyar szellemet reprezentáló, kimagasló tehetséget emlegette, miközben sokszor utalt délszlávnak gondolt eredetére, de ugyanúgy elfogadta magyarnak, ahogyan Petőfit is. Az asszimiláció elleni kirohanásai nem a magyarságot gazdagító, organikus beolvadást támadták, hanem az érdekvezérelt, felszínes, magyarságüzletté vált asszimilációval elfedett idegenséget – ahogyan, jóval finomabban fogalmazva, Babits is hasonlóan gondolkodott.

A Berzeviczy-vita idejére Szabó Dezső messzire hagyta ugyan egykori, a Nyugat körében megismert elvbarátait, lényegében már magát az irodalmat is, de megőrizte írói identitását. Ezért Babits megszólalása után úgy érezte, hogy a hírhedtté vált Berzeviczy-beszéd ügyében neki is meg kell szólalnia. Nem volt vitás, hogy melyik oldalon. Szabó Dezső a magyar irodalom természetes sokszínűségében megnyilvánuló, történelmi egységére mutatva értelmetlennek tartott Berzeviczy egységsürgető igyekezetét, hiszen úgy gondolta, hogy a nemzeti irodalmak létezésük természeténél fogva nem tudnak kettőszakadni. Babits a vallási szakadás egykor vízvázasztónak látott két oldala közti egység példájára utalt, Szabó Dezső emellé tette a politikai nézeteket felülíró lelki egységet is. Az irodalom szempontjából mindegy Zrínyi, Pázmány és Szenczi Molnár Albert felekezeti hovatartozása, ahogyan az is, hogy Vörösmarty ódát írt a királyhoz, akinek valamennyi kollégájával együttes felakasztását sürgette Petőfi, de az irodalom a meggyőződéses ilyen sarkos eltéréseitől sem szakadt ketté.

Az irodalmak egységének igazolására Babits taktikusan világirodalmi példákat idéz, hogy azután bizonyítsa Ady kétségbe vont magyarságát. Szabó Dezső írásának elején vélhetően Babitsnak erre az utóbbi törekvésére utal, amikor megjegyzi, hogy az irodalom szakadása hirtelen olyan hálás

GULYÁS GÉZA, Kontempláció

MOLNÁR PÉTER, Rétegek

hírlapi téma lett, mint a forradalom kezdetén a feudalizmus és a klerikalizmus vagy a „görény-kurzus” elején a destrukció ostromozása – aktuálisan pedig „Ady hősi megvédése”, vagyis Szabó Dezsőt kifejezetten Babits megszólalása ösztönözhetette arra, hogy beszálljon a vitába. És a lényegben, az irodalom természetes egységének elvében egyet is ért vele – ahogyan minden különbözésük ellére annyiszor,

Babits a maga temperamentumának és karakterének megfelelő kísérletet tesz arra, hogy Berzeviczy téziseit megválaszolja, érveivel befolyásolja. Vagyis (vita)partneri viszonyba lép vele. Azt akarja bebizonyítani neki, hogy tévesen ítéli meg a Nyugatot és Adyt, magát az irodalmi forradalmat. Szabó Dezső frontálisan támad. Meggyőződése, hogy

az új magyar irodalom a magyar faj életakarátának kétségbeesett felmozdulása volt a jövő felé a *magyarság fennmaradásának három örök feltételével: magyarság, demokrácia, haladás. Nem az új irodalom volt a forradalom. [...]* Az ellene feltámadt piszkos fenekedés volt lázadás: a paragrafusdzsungel haramiáinak, az élősdiaknak, a heréknek, az emberi tudatlanság piócáinak, a germán imperializmus sunyi buldogjainak, az emberszemétnak lázadása a magyar életjog, a felkelő magyar nap ellen. Tehát: *nincs jobboldali magyar irodalom, nincs baloldali magyar irodalom.* Az egyetlen új magyar irodalom szerves folytatása a múlt egyetlen magyar irodalmának.³¹

Babits is tudja, hogy betilthatták ugyan a kommunisták a Nyugatot, de az attól még az irodalmi forradalom meghatározó lapja maradt, ahogyan Ady, Berzeviczy (ókonzervatív) nézőpontjából akkor is veszedelmes felforgató, amikor a korábbinál megengedőbben szólt róla. Ezért Ady védelmében Babits a megkérdőjelezhetetlen nemzeti idolként számító Petőfi politikai költészetének radikalizmusára utal. Mert ha a Magyar Királyságban az *Akasszátok fel a királyokat!* költője ott lehet a jelképes nemzeti panteonban, akkor politikai nézetei miatt Adyt sem lehet onnan kirekeszteni. Ráadásként az Ady megőrzése ügyében Berzeviczy által perdöntőnek gondolt Dózsa György-hivatkozást is Petőfivel védi meg, Petőfit pedig Gyulai Pállal.

Itt érdemes Szabó Dezső *Segítség!*-ének legfontosabb szimbólumára gondolni. A szobrász Boór Bálint főműve, a „megtalált vízió” egy Dózsa-szobor, hiszen Boór egyszerre Ady-reinkarnáció és Szabó Dezső-alteregó. A regény története szerint a magyar szobrászat történetének ez a korszakos jelentőségű alkotása azonban nem kerülhet a nyilvánosság elé: összetörik egy (pán)germán irányítású keresztény diákszövetség militáns fajvédői – mint a társadalmi békét fenyegető, destruktív alkotást.

Amivel Szabó Dezső azt mondja, hogy a nemzeti megújulás, vagyis a nemzet legfőbb ellensége az a (Berzeviczy képviselte) szellemiség, amit az Akadémia vagy a Kisfaludy Társaság, és főleg a velük szövetségben működő, mindenki által ismert, de senki által meg nem nevezett titkos társaságok hatalma erőszakol a magyarságra. Szabó Dezső meggyőződése, hogy Berzeviczy hatalmi pozícióiban ennek a titkos összjátéknak részese, így nemzetellenes és destruktív.

Babits természetesen diplomatikusan fogalmaz. Azt mondja, hogy amennyiben a Kisfaludy Társaság valóban szolgálni akarja deklarált hazafias céljait, akkor változnia kell. „Kétségtelen, hogy nem őrizheti meg régi súlyát és befolyását a nemzeti ifjúságra és műveltebb rétegeire, ha megengedi, hogy a magyar irodalom igazi élete, mind több és fontosabb jelenségeiben, kapuin kívül játszódjék le.”³²

Szabó Dezső 1922-es, *Vádlók és vádlottak* című írásában kora szellemi életének betegségeiként írja le azokat a válságtüneteket, amiket Babits Berzeviczynek sorol, és amikkel kapcsolatosan, legalábbis a kiegyezés utáni éveket és a millenniumi kort illetően valamiféle konszenzus már kialakult a szellemi elit körében. Az ezek enyhítésének vagy kiküszöbölésének ügyében korántsem volt összhang. Ady mondhatta korábban, hogy a magyaroknak még lélegzetet is radikálisan kell venniük, de a forradalmak után a radikalizmus már szitokszónak számított (huszártishti daccal később ezért nevezte pártját Bajcsy-Zsilinszky Nemzeti Radikális Pártnak). A *Vádlók és vádlottak* – a *Panasz* című kötete előszavaként – önálló, harcos, intellektuális publicisztika: egyetlen vita napjai uralkodó eszmétlenségével. Ennek keretében sorolja és cáfolja azokat a vádakokat, amit a Nyugatra, Adyra, az alig néhány évvel korábbi irodalmi mozgalomra szórt a kurzus, illetve az annak szótárát, retorikáját megalapozó korábbi (fél)hivatalosság. Szabó Dezső a nemzetietlenség és a hagyomány tagadásának vádját ugyanazokkal az érvekkel utasítja vissza, mint Babits. Azt mondja: az új megmozdulás

hívei és követőik „nem az Új Időket, nem *A Gyurkovics leányokat* vagy *Az ezüst kecskét* és Pósát olvasták: hanem Pázmányt, Berzsenyit, Katonát, Vörösmartyt, a nagy termő magyarokat vagy a destruktív Petőfit, aki Pintér tanár szerint nem kötelezte le nemzetét *Az apostol* megírásával. És visszamentek a magyar kultúra gyökereihez.”³³ Elmondja, hogy olvasási szenvedélyük kiterjedt Európa szellemi termésére is – amit Babits is említ, és a szégyenteljesen műveletlen írói világ okán kifejezetten kíváncsnak tartana a jövőben is (ebben taktikusan feltételezve Berzeviczy egyetértését).

A Nyugat íróinak nemzeti elkötelezettségét kétségbevonó vádakra válaszul Szabó Dezső fel is sorolja, kikre gondol, hozzátéve még valamit:

Ennek az irodalomnak minden számottevő tehetsége, az egy délszláv Babitsot kivéve, vér és hús szerint magyar volt. Az volt Ady Endre, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Oláh Gábor, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső. Műveik pedig a magyar lélek szükségszerű, új történelmi megnyilatkozásai. Mélyebben, több gyökérrel magyarok e művek – kevés kivétellel – minden előző irodalomnál, a Petőfi–Aranyénál is. Mert ez az irodalom már nem a nemzet, hanem a faj kifejezése. Ady Endre magyarabb – végzetesen, minden atomjában, mint bármelyik megelőző költő, talán csak Berzsenyit lehetne ebből a szempontból hozzá közelíteni. Móricz Zsigmond mélyebben, talajosabban magyar minden előző prózaírónál, az egyetlen Pázmányt kivéve.³⁴

Látható, hogy Szabó Dezső szótárából itt hiányzik a „nemzet” kifejezés (mi azért, ahogyan Babits is, még használjuk), ami helyett szokás szerint (az „infámis generáció” és a keresztény kurzus nyelvi kártétele okán) a „faj” vagy éppen a magyar, magyarság szót használja. (Olyan nyomatékka, és Móricz kapcsán olyan jelzővel, ami már Németh László majdani mélymagyarság fogalma felé mutat.) Babits véleménye sincs olyan távol az e szóhasználatban kifejezett ítélettől, de ő egészen másfelé fordul: „a nemzet mint politikum meghalt, meg kellett halnia, mert bűnös volt, mert gyilkos volt [...] Feledjük el a Nemzet szavait [...], tanuljuk meg az Emberiség szavait – a nemzet csak kultúrájában éljen ezután.”³⁵

Ezt Szabó Dezső sem gondolja másként, de más hangsúlyokkal, más okfejtéssel fogalmaz. Az általa emlegetett fajiság mindenekelőtt nyelvet és kultúrát jelent, abban kiváltképp az irodalmat és esetleg – Kodály barátságával a háttérben már nem meglepő módon – a zenét. A nyelv elsőbbségét illetően az irodalmi újítók stílusát védelmezi. A nyelvük állítólagos magyartalanságát hangoztató vádakra ezt válaszolja: „Olvasd végig Ady, Móricz, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Kosztolányi, Babits műveit – az egy Kaffkát kivéve – ezerszínű ezerhangú, szeplőtlen magyar nyelvet találsz, szeplőtlenebbet s talán több hangút, mint Vörösmarty vagy Arany műveiben.”³⁶ (E retorikus túlzás magyarázhatja, hogy utóbbiakról nem ő, hanem Babits írt nagy tanulmányokat a Nyugatba. Annyira azonban mértéktelen maradt, hogy saját nevét nem illesztette a névsorba, pedig meggyőződése volt, hogy miként Ady a magyar versbeszédet, ő a prózaírás nyelvét újította meg.)

A Berzeviczyvel vitázó Babits Ady védelmében ugyan sok és cáfolhatatlan érvet sorakoztat, de a végszó már vallomás. „Ady a világirodalom egyik legnagyobb költője; Ady egyszersmind a magyar nemzet egyik legnagyobb büszkesége is; s aki őt bármely politikai vagy irodalmi párt-szemponatok miatt nem tudja vagy nem akarja élvezni, a legmagasabb szellemi élmények egyikétől fosztja meg magát, s hasonlít ahhoz a guelfhez, aki a gibelin Dante könyvét olvasópolca helyett a máglyára tette.”³⁷ Ezt akár Szabó Dezső is mondhatta volna, még Dante és kortársai megidézése sem lett volna idegen tőle, bár az irodalommal való meg hasonlása után soha le nem írt ilyesmit: számolt azzal, hogy megváltozott közönsége vélhetően nem értené az ebbe az érvelésbe kódolt mélységes megvetést.

ÍRÁSTUDÓK VÁLASZÚTON

Babits vitacikke és Szabó Dezső *Segítség!* című regénye lényegében egy időben születtek, mi több, hasonló értékrendet is tükröznek. Ha gondolataikra figyel a kései olvasó, nem sok tartalmi különbséget érzékel közöttük. Annál jobban érzékeli a stílus és személyiségek távolságát.

MÉSZÁROS MARIANNA, Örökkön örökké (Madonna)

HERMIKENS EDIT, Ketten

NAGY OTILIA, Cím nélkül

Mint láttuk, az egymás közelében induló, sokban hasonló értékrendet követő két alkotó eltérő irodalomfelfogása okán a kezdetektől szemben állt egymással. A történelem forгатaga teremtette azt a helyzetet, amelyben Szabó Dezső fejest ugrott a politikába, mozgalmi ábrándokat kergetett, és végül valami hasonlót tett, mint a az irodalom világán belül maradó Babits, aki az (Ady melletti) közös igazodási pontjukat idézve így jelentette be programját: „Magamból csinálók pártot.” Ő a Szellem és a művészet végvárába húzódott vissza. Szabó Dezső a közéletben vonult a senki földjére – és várta a felmentő seregeket.

A két út szembeötlően különbözött, de valahol a mélyben mégis sokban hasonlított: az egymással ütköző életművek összetartoztak, ha rendezetlen is maradt alkotóik vitája. Ennek részeként Babits láthatóan megfogadta, hogy nem keveredik direkt összeütközésbe Szabó Dezsővel, de nem hagyott ki olyan alkalmakat, amikor közvetlen megszólítása nélkül is üzenhetett neki.

Ezt érezhetjük a Julien Benda-könyvről, annak címét átvéve született írásán, *Az írástudók árulásán* is. Szabó Dezső harcos esztétikájának logikája szerint Babits az elefántcsonttoronyba vonulással lesz áruló írástudó – Babits ennek az ellenkezőjét gondolja. Benda gondolatainak bemutatásakor megjegyzi: „kritikája inkább baloldali, s elsősorban a francia nacionalizmus teoretikusait éri – egy Barrès, egy Maurras-t, akik az árulásnak összes konzekvenciáit levonták, s azt először avaták teljes tudatossággal mintegy elvvé és kötelességgé a bűvös sípjukat tömegekben követelő fiatal francia »írástudók« előtt”.³⁸ Mármost Babits nagyon is tudta, hogy hova szúrjon: tudta, hogy Szabó Dezső gondolkodását milyen erősen befolyásolta Barrès és Maurras, megjegyzésével tehát neki is üzent. A két francia teoretikus Szabó Dezsőre gyakorolt hatása idővel ugyan, mert ez a hatások sorsa, sokat veszített erejéből. De beépülve gondolkodásába annyi azért megmaradt belőle, hogy igazolja a nemzeti princípium jegyében való harcos közéletiséget. Odáig azonban sohasem jutott – éppen a posztromantikus magyar nacionalizmus önbecsapása undorította el –, hogy (egy igen rövid lázroham hisztérikus pillanataitól eltekintve) az igazság és az emberség szempontját egy ködös, döntően a hatalmi érdekeket szolgáló állítólagos nemzeti érdeknek rendelve alá.

Éppen azért, mert az író nemzetének lelkiismerete – Babits szerint is. Ezt Szabó Dezső is így gondolta, de messzebbre ment. Szerinte az író a „nemzet akarata”. Az egymáshoz közeli elképzelések hangsúlyának különbsége miatt kerülhetnek egymással szembe – de békeidőben azonos oldalon. Mégis, ennyi különbség is elég volt ahhoz, hogy Szabó Dezső és Babits rendszeresen szembekerüljön egymással, akkor is, ha igazi ellenfeleik közösek, ahogyan a Berzeviczy-vitában. Mindketten látták: az avittas nemzeti retorika csak a hatalom érdekeinek leplezését szolgálja, és ennek jegyében egy hamis egységtörekvést hirdetve azt kívánná, hogy az író tartózkodjon minden olyan kritikától, amely a „hivatalos” Magyarországot illeti – mert ez az önkorlátozás „nemzeti érdek”. Amire Babits és Szabó Dezső ugyanazt mondja: az igazság kimondásánál nincs fontosabb nemzeti érdek.

Babits a Szellem elárulásának tekinti az erőre és az erősebb jogára hivatkozást, Szabó Dezső ezt részben másként látja. Az erőt nem a szellemmel, hanem az erőszakkal szemben tartja fontosnak, éppen a Szellem védelmében. Élete vége felé keserűen állapítja meg, hogy „egyetlen jog és igazság van: az erősebb harapása”,³⁹ ijesztően, sőt fenyegetően hangzó fogalmazása mögött – a jog és az igazság, vagyis a Szellem féltése áll, mert történelmi tapasztalata, hogy Magyarország, a magyarság és az irodalom forradalmárainak igazságát az erőszak győzte le, vagyis erő nélkül az igazság vereségre van ítélve. Babits azt mondja, hogy korában a klasszikus kultúra, a közös európai gyökérszövet ismeretének kiszorítása a nyugati művészeti szmény alkonyát jelzi, ahogyan az is, hogy a Szellem és az írástudók szakrális szövetsége is pusztulófélben van. „Legtöbbet veszít az irodalom, melynek legtöbb a szellemi és értelmi poggyásza. Megszabadulva minden klasszikus »ballaszttól«, egyre jobban az »öszönös zsenik« prédájává lesz, azzá, amit a francia így mond: *littérature des illetés*. Amit ma még várnak tőle, azt a vadzseni is nyújtani tudja. Műveltség, intelligencia, műgond: már-már teherként egy író számára”⁴⁰ – mondja Babits. Elrettentő példaként Szabó Dezső ugyanezt, az írástudatlanok irodalmának szubkultúráját a *Segítség!*-ben mutatja be.

A Babits–Szabó Dezső kapcsolatot illetően is indokolt Kosztolányira is kitékinteni. Nemcsak azért, mert élete különböző szakaszaiban ugyan, de mindkettejükkel ápolott jó kapcsolatot, hanem mert ő maga is sok hasonló kérdéssel foglalkozott, költőként, íróként és újságíróként. Eszmei és művészi gondjai sokban átfedik Babits és Szabó hasonló problémáit. A legfontosabb az, ahogyan irodalmi és közéleti (újságírói) énjét akarja elválasztani, illetve összeegyeztetni. Gondolkodásának

közismert kulcskategóriái nem igazán szerencsések, még a szakmai köztudatban sem nyilvánvaló, hogy mit jelentenek. Ismeretes, ahogyan szembeállítja a *homo aestheticus* és a *homo moralis* fogalmát, és a kettő közül elsőt választja. A legtöbb olvasó itt meg is áll: azt hiszi, hogy érti, amit Kosztolányi mond, hiszen érti a kifejezések szótári jelentését, és ennek alapján csak azért nem tartja amorálisnak Kosztolányit, mert a művei erre rációlnak. Így némi zavarral átlép ezen az ellentmondáson. Csakhogy ez az ellentmondás egyszerűen nem létezik! Gondolkodásában a *homo moralis* nem az *erkölcsös*, hanem az *erkölcsre hivatkozó* ember, a hipokrita, aki hagyományra és erkölcsre hivatkozik, miközben a Szellem értékeit megtagadva azokból harci eszközöket formál. Valójában ő Benda és Babits „áruló írástudója”: az a 20. századbeli *homo politicus*, akit nem érdekelnek a köz (az antik polisz) ügyei, csak a hatalom. Vele szemben a *homo aestheticus* a Babits által oly sokat említett Szellem szolgája, aki nemcsak és főként nem elsősorban a művészi, hanem az erkölcsi szépet állítja gondolkodása és élete középpontjába. Kosztolányi erről vall a *Nero, a véres költő* parabolájában, amelynek a kellő fenntartásokkal önportréként értelmezhető Britannicusa ennek az eszménynek a jegyében ütközik meg a szokásos fenntartásokkal Szabó Dezső alakmásának tekinthető császárral, aki se nem művész, se nem politikus. De, és ebben áll Kosztolányi nagysága, a regény megírására ösztönző okokon túllépve az irodalmat nem vitatásra megsemmisítésére használja, hanem igazi művészregényt ír.

Ez az irodalmi csata azzal ért véget, hogy Kosztolányi megmarad írónak. (Más kérdés, hogy eközben az amúgy is hírhedt Új Nemzedék nem kevésbé hírhedt *Pardon* rovatát szerkeszti – amely egy fikarcnyival sem tapintatosabb, mint Szabó Dezső a legnekivadultabb pillanataiban, sőt, politikai értelemben talán még nála is durvábban elfogult, nem szólva arról, hogy később szakít – és nem fordul szembe – a kurzussal.)

Babits közéletiségéből viszont sosem lesz politika – még 1918–1919-ben is a Szellem szólt meg általa. Ez az emelkedettség, a tiszta humánus nyilvánult meg a Berzeviczyvel folytatott vitában – a tiszta irodalmiság letagadhatatlan közéletiségével. Ami a maga módján mindig beépült szerkesztői-irodalomszervező munkájába is: nem szervezkedést, hanem a szellem eszközeivel történő orientálást jelentett (mondhattak bármit a Baumgarten-díj juttatásaiból kimaradtak). Így történt ez az újnépesség ügyében is. A közíró Szabó Dezső programjából kibontakozó parasztmítosz megerősödésével egyidejűleg Babits egy új művészi irány jelentkezését látja Erdélyi József *Ibolya-levél* című kötetében. Ennek elismerésével nemcsak egy költőt és költői modellt üdvözlöl, hanem a formálódó irodalmi újnépesség esztétikai programját is megalapozza.

Eközben Szabó Dezső a *Csodálatos életet* írja, amivel ugyan roppant elégedett, de ami messze nem remekmű. Legföljebb olyan kísérlet, amely egyúttal program is. Nem politikai tartalmakat irodalomba ültetni akaró parasztság okán (arra ott vannak *Az elsodort falu* meg az ekkoriban írt tanulmányok), hanem a népmese regénnyé alakításával, ami korántsem olyan nagy újdonság. Arra, hogy a mese alkalmas lehet 20. századi tartalmak megjelenítésére is, a szecesszió (Balázs Béla, Lesznai Anna, sőt Bánffy Miklós) már kínált példákat. Más összefüggésben az sem újdonság, hogy a magyar népi kultúra beilleszthető a modernség keretei közé, igaz, ebben nem az irodalom járt az élen, hanem az iparművészet, az építészet, a zene. Nem is annyira az ebben az összefüggésben később már-már kizárólagosan emlegetett Bartók (akinek zenei forradalma kezdetben még egyáltalán nem a népdalkincs felfedezésére épült!), annál inkább Kodály – aki Eötvös-kollégistaként, bölcsészhallgatóként szoros kapcsolatba került a modern irodalmi népiesség elméletének és gyakorlatának olyan kulcsfiguráival, mint Horváth János – és Szabó Dezső. (Kár lenne említetlenül hagyni ebből a szorosabb-lazább barátságokra vagy éppen ellentétekre épülő rendszerből Kodálynak a kapcsolatukat megőrző Szekfű Gyulára gyakorolt hatását. Az ő „népi gondolatról”, majd a népi mozgalomról való gondolkodásában Kodály jelentős szerepet töltött be, és arra is figyelmeztette, hogy több aktuális kérdésben véleménye megegyezik Szabó Dezsőével.)

A 20. század első évtizedeinek irodalmi gondolkodásában fontossá vált a 19. század magyar irodalmában szinte egyeduralgó népiesség értékelése, folytathatóságának kérdése. A közízlésben a magyar irodalom par excellence a 19. század klasszikus (majd epigon) népiességét jelentette, így az irodalmi modernizáció csak ennek ellenében volt elképzelhető. Ady jelentősége e téren abban állt, hogy nemcsak tagadta a népiesség hagyományát, hanem meg is újította. De irodalmi értelemben Ady folytathatatlan volt, így a népiesség problémája megmaradt, és a magyar művészeti élet más ágainak változásai ezt a gondot még égetőbbé tették.

Szabó Dezső és Kodály Zoltán kapcsolata fontos fejezet ebben a történetben, ahogyan az Eötvös-kollégiumban formálódott szellemi műhely is. Nyilván több mint véletlen, hogy a népiesség irodalomtörténeti feldolgozásában megkerülhetetlen Horváth János, a parasztzenét a koncerttermek közönségével megismertető és a tudományos népzene kutatás megalapozásában elévülhetetlen szerepet játszó Kodály Zoltán, a paraszti kultúrát, a népmesét az irodalmi modernizáció világába építeni akaró Szabó Dezső törekvései egy időben és egy zárt közösségben formálódtak, majd külön utakon, de együtt (természetesen nem egyedül) teremtettek újra egy kifulladásra gondolt hagyományt. A fordulat, amelynek cselekvő részesei voltak, igen gyors volt, nagyjából másfél évtized elég volt ahhoz, hogy az olyan, nagyon másfelől, más ízlésvilágot, gondolkodásmódot képviselő Babits figyelmét is kivívja.

Nem tudhatjuk, hogy a hősi és homályos kezdetek idején Szabó Dezső és Kodály Zoltán kapcsolatában melyikükre hatott erősebben a másik, az ilyen titkokat a diákszobák örökre megőrzik. De a kölcsönös elismerés mindkét részről megmaradt, Szabó Dezső részéről az egykori lakótárs Kodály Zoltán alakjának felhasználásával a *Segítség!*-ben megmintázott Konkoly Zoltán valóságos hűségnyilatkozat. Eszmei értelemben közel áll ahhoz, amit Bartók tett a Kodály elleni hajsza idején: tehetsége, magyarsága, embersége mellett. Szabó Dezső víziójában Konkoly Zoltánt elüldözik hazájából, Bartók pedig úgy látja: „szerencsére a Kodály-kérdés nem itthon, hanem külföldön fog eldőlni”,⁴¹ és ismerve a zenei világ sznobizmusát, a külföldi elismerés után a korábbi üldözőkből idővel önfeledt rajongók lesznek. Kodály a körülötte dúló vihar ellenére dolgozott, és a *Háry Jánossal* és a *Székely fonóval* azt is bebizonyította, hogy a népdal nemcsak dalként jeleníthető meg a „magaskultúrában”, hanem összetettebb kompozíciók is építhetők belőle. A *Segítség!*-ben Szabó Dezső a *Psalmus Hungaricus*-ban ismeri fel a parasztzenéből elvont kompozíciós elveket, jól felismerhetően méltatja is Kodály művének esztétikai újszerűségét. Ez is hozzájárult a parasztkultúra divattá válásához – ami nélkül elképzelhetetlen lett volna az irodalmi népiesség újragondolása, így Erdélyi József jelentkezése.

Babits jó ösztönrel és éles szemmel fedezte fel ezt a költészetet. Ez az el- és felismerés, egyúttal a hagyomány folytathatóságának kinyilvánítása mintegy jóváhagyása volt más, hasonló törekvéseknek. Ami ismételtlen igazolja Babits és Szabó Dezső gondolkodásának közelségét, egymás ellenében működő akaratlan szövetségük tényét. Irodalomtörténetünk egyik legkülönösebb kapcsolata ez, amelyben nyilvánvaló képtelenség a szellemileg sokban nagyon közelálló alkotók valóságos közeledése.

A közös platform sohasem jött létre, Szabó Dezső minden Babitscsal kapcsolatos írása (leszámítva nevének szerepeltetését szellemi leltárkönyv-természetű felsorolásokban) azt mutatja, hogy már Babits pusztán léte is irritálta.⁴² Amit leginkább azzal lehet magyarázni, hogy a Babitsra okkal ráolvasott filozoferti látásmód Szabó Dezsőre is mélységesen jellemző volt, és önmagának bevallatlan fogyatékoságai ingerelhették benne. Aki nem tud mit kezdeni saját bajaival vagy bűneivel, az különös éleslátással és engesztelhetetlenséggel látja és mutatja meg azokat másokban. Ezt tette Babits esetében a maga filozofertésével számot soha nem vető Szabó Dezső.

Mindkettejük alkotásai mögött a legfontosabb az intellektuális indíttatás, sokféle külső impulzus nyomán születtek saját elképzeléseik, műveik. Szépiírói munkáikban kevés a spontaneitás, az élet természetes áradásának helyét egy konstruált valóság tölti be, hőseik csak formát kapnak, de lelket nem, nem tudnak megelevenedni, megszólalásaik sokkal inkább alkotóik tanulmány-stílusát idézik, mint az élő nyelvet. Szabó Dezső a maga doktrínájának megfelelően hirdeti a maga vitalitását, kreatív teremtményét, életmámorát – de mindez csinálnak hat, akár életét, akár műveit tekintve, és összességében semmivel sem életközeli, mint az, ahogyan Babits számára a kultúra, a kifinomult művészet, az író magaslati nézőpontja irányadó.

Ez a különbség nem indokolná azt a mélységes ellenszenvet, ahogyan figyelték egymást. Esett szó arról, hogy Szabó Dezső minden gátlás nélkül rontott Babitsra, amivel szemben Babits hallgatott, Szabó Dezső nevét lehetőleg le sem írta. Ritka kivételként a Nyugat elődeiről gondolkodó Németh Lászlót kioktató írásában azért odacsapott: „A magas műbírálathoz valami cselédszoba- és hátsólépcső-szagú [sic!] kritika férközik. Az esszéből szinte pamflet lesz, s a tanítvány arca mögül föltűnik olykor mesterének, a szerencsétlen Szabó Dezsőnek savanyú profilja.”⁴³ Máskülön-

ben Szabó Dezső nevét csak olyan felsorolásokban írta le, amikor annak kihagyása szakmai hiba lett volna.

Összegzésül elmondhatjuk: Babits irodalomfogalma radikálisan különbözött Szabó Dezsőétől. Válgalhatatlan volt számára az a próféta-váteszi szerep, amit az íróknak, költőknek szánt. Szabó Dezső viszont azzal nem tudott megbékélni, ami a fiatal Babits számára oly fontos volt: hogy az író-költő a maga művészetébe vonuljon a világból. Ő ezt éppen fordítva gondolta. A művészetben megtalált Szellem védelmében aztán Babitsnak mégis vissza kellett térnie az elhagyni akart világba, és Szabó Dezső is kivonult az eszközként elgondolt irodalomból. Ez már csak egy ilyen, kivonulás kor volt. Hol innen, hol onnan vonult ki Németh László, Kerényi Károly is ezt tette a maga Szigetét keresve, Móricz Zsigmond egyenesen azt javasolta 1941-ben, hogy „Hagyd a politikát, építkezz!”. (Ugyanezt a programot Szabó Dezső már 1919-ben meghirdette: a falujába visszavonuló Bőjthe János példázataival az építkezést javasolta, ha ekkor ő maga még egészen mást tett.)

Ebben a sok vonulásban nem sokat számított, hogy Szabó Dezső Babits költészetéről alkotott képe nem követte annak változásait. Nem foglalkozott azzal, ahogyan Babits versvilága gazdagodott, közéleti állásfoglalásai a korábbinál közelebb kerültek a maga Sturm und Drang korszakától távolodó Szabó Dezsőéhez, aki ugyan egyre kevesebbet olvasott, de néhány Babits-írást biztosan ismert. Sőt, nagyra becsült, ami azonban nem enyhítette az írók-költők körében természetesnek mondható féltékenységet. Azt vélhetően észrevette, hogy az irodalmi vezérségért folytatott titkos és egyenlőtlen küzdelmet régen elvesztette (de azt legfőljebb sejtette, hogy azzal csak megerősíti Babits elsőbbségét, ha ezt el akarja vitatni tőle). Mégis, amikor kora jelentős irodalmi értékeit kellett elsorolnia, Babitsot mindig ebbe a körbe tartozónak tekintette: nagyra tartotta műveltségét, intellektusát. Ez ugyan kevés volt ahhoz, hogy költőként is elismerje – de a méltányossághoz elegendő. Ami Szabó Dezső esetében egyáltalán nem lebecsülendő dolog.

JEGYZETEK

¹ SZABÓ Dezső, *Filozopter az irodalomban. Babits Mihály: Halálfiái. Regény*, Kritikai füzetek I, kiad. Boór Bálint, Budapest, 1929, 17–18.

² SZABÓ, *A falu jegyzője* = Uő, *Egyenes úton*, Táltos, Budapest, 1920, 19. skk.

³ BABITS Mihály, *Művészet és szabadság*, Nyugat, 1911/21, 782.

⁴ SZABÓ, *A falu jegyzője*, i. m., 29.

⁵ Uo.

⁶ Uo., 30.

⁷ Uo.

⁸ Uo., 31.

⁹ Uo.

¹⁰ SZABÓ, *Petőfi művészi fejlődése* = Uő, *Egyenes úton*, i. m., 32–52.

¹¹ BABITS, *Petőfi és Arany* = Uő, *Esszék, tanulmányok*, Szépirodalmi, Budapest, 1978, I, 160–180.

¹² Uo., 163.

¹³ Uo., 175,

¹⁴ SZABÓ, *Petőfi művészi... i. m.*, 32.

¹⁵ Uo., 33.

¹⁶ Uo., 34.

¹⁷ Uo., 38.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo., 39.

²¹ SZABÓ, *Filozopter... i. m.*, 39.

²² SZABÓ, *Csodálatos élet*, Genius, Budapest, 1921, II, 124.

²³ SZEKFÜ Gyula, *Három nemzedék és ami utána következik*, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1934, 437.

²⁴ Uo., 450.

²⁵ Uo.

²⁶ BABUS Antal, *Fülep Lajos az 1918–1919-es forradalmakban* = *In memoriam Szabó Dezső*, szerk. GRÓH Gáspár, Nap, Budapest, 2002, 106. – Amúgy Szabó Dezsővel kapcsolatosan máskor is keletkeztek városi legendák, Darvas József a Budapest ostromáról írt *Város az ingoványon* azzal a rémhírral indítja, hogy Szabó Dezsőt a nyilasok agyonlőtték, ezzel párhuzamosan terjedt el a magát máig makacsul tartó tévhír, hogy az író éhen halt.

²⁷ BABITS, *Magyar költő kilenszáztizenkilencben* = Uő, *Esszék, tanulmányok*, i. m., I, 657.

²⁸ *Uo.*, 651.

²⁹ BABITS, *A kettőszakadt irodalom = Uő, Esszék, tanulmányok, i. m.*, II, 170–184.

³⁰ *Uo.*, 176.

³¹ SZABÓ, *A kettőszakadt magyar irodalom = Uő, Esszék, tanulmányok*, szerk. GRÓH Gáspár, Kortárs, Budapest, 2007, 261.

³² BABITS, *A kettőszakadt irodalom, i. m.*, 175.

³³ SZABÓ, *Vádlók és vádlottak = Uő, Panasz – Újabb tanulmányok*, Genius, Budapest, é. n., 26.

³⁴ *Uo.*, 35.

³⁵ BABITS, *Magyar költő... i. m.*, 658.

³⁶ SZABÓ, *Vádlók és vádlottak, i. m.*, 37.

³⁷ BABITS, *A kettőszakadt irodalom, i. m.*, 183.

³⁸ BABITS, *Az írástudók árulása = Uő, Esszék, tanulmányok, i. m.*, 214.

³⁹ SZABÓ, *Vádlók és vádlottak, i. m.*, 25.

⁴⁰ BABITS, *Az írástudók... i. m.*, 225.

⁴¹ BARTÓK Béla, Kodály Zoltán = *Uő, Írások a népzeneiről*, szerk. GRÓH Gáspár, Kortárs, Budapest, 2008, 44.

⁴² Szabó Dezsőnek legendás összeférhetlenségére bőven akad példa, Juhász Gyula kivételével lényegében minden közelébe került íróársával összetűzött, ám ennek ellenére – Babits kivételével – valamiféle kommunikációs kapcsolatot megőrzött velük.

⁴³ BABITS, *Könyvről könyvre – Kritikus és judícium = Uő, Esszék, tanulmányok, i. m.*, II, 31.

